

ماتیکان تاریخی

پنجاه گفتار دربارهٔ مسائل تاریخی

تألیف

پرویز انصاری (سپیتمان)

www.ketab.ir

سرشناسه
 عنوان و نام پدیدآور
 مشخصات نشر
 مشخصات ظاهری
 فروست
 شابک
 وضعیت فهرست نویسی
 یادداشت
 یادداشت
 فیبا
 یادداشت کتابخانه.
 نمایه.
 موضوع
 ایران -- تاریخ
 Iran -- History
 موضوع
 تاریخ نویسی -- ایران -- تاریخ
 Historiography -- Iran -- History
 موضوع
 ایران -- تاریخ -- پیش از اسلام
 Iran -- History -- To 633
 موضوع
 رده بندی کنکره
 DSR ۱۰۹/الف ۳۶۲ ۱۳۹۷
 رده بندی دیویی
 ۹۵۵
 شماره کتابشناسی ملی
 ۵۱۰۸۵۵۷

www.ketab.ir

ماتیکان تاریخی
پنجاه گفتار درباره مسائل تاریخی

تألیف	پروپ اذکنی (سپیتمان)
گرافیکست، طراح و مجری جلد	کاوه حسینی
لیتوگرافی	کوثر
چاپ متن	آزاده
صحافی	فرد
تیراژ	۷۷۰ نسخه
چاپ اول	بهار ۱۳۹۷

ناشر

انتشارات دکتر محمود افشار

خیابان ولی عصر، بالاتر از چهارراه پارک وی، خیابان عارف نسب

تلفن: ۲۲۷۱۳۹۳۶ دورنما: ۲۲۷۱۳۹۳۶

با همکاری انتشارات سخن

خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، خیابان وحید نظری، پلاک ۴۸

تلفن: ۵-۶۶۹۵۳۸۰۴ دورنما: ۶۶۴۰۵۰۶۲

تلفن تماس برای تحویل کتاب در تهران و شهرستان ها

۵-۶۶۹۵۳۸۰۴

شورای تولیت

متولیان مقامی

رئیس مجلس - رئیس دیوان عالی کشور - وزیر فرهنگ (وزیر آموزش و پرورش)

وزیر بهداشت و درمان و آموزش پزشکی) - رئیس دانشگاه تهران (یا معاونان اول هر یک از این پنج مقام) (طبق ماده ۲ وقفنامه)

متولیان منصوص

دکتر سید مصطفی محقق داماد (رئیس شورا) - دکتر محمد رضا شفیعی کدکنی (جانشین: دکتر محمد اسلامی - بازرس)

سید محمود دعایی - دکتر علی محمد میر (جانشین: دکتر احمد میر)

ساسان دکتر افشار - آرش افشار (بازرس)

سسه فرهنگی هنری دکتر محمود افشار

دکتر سید مصطفی محقق داماد (رئیس هیأت مدیره) - دکتر محمد افشین وفایی (مدیر عامل) - آرش افشار (بازرس)

درگذشتگان

دکتر مهدی آذر - حبیب الله آموزگار - دکتر جمشید آموزگار - کریم اصفهانیان

ایرج افشار، سرپرست عالی و بازرس (منصوب واقف، از ۱۳۶۳-۱۳۸۹) - مهربانو دکتر افشار

مهندس نادر افشار - بهروز افشار یزدی - دکتر سید جعفر شهیدی، رئیس هیأت مدیره (از ۱۳۶۳ تا ۱۳۸۳)

دکتر جواد شیخ الاسلامی - اللهیار صالح - دکتر منوچهر مرتضوی - دکتر اصغر مهدوی - دکتر یحیی مهدوی - دکتر محمدعلی هدایتی

فهرست مطالب

[گفتا]

[صفحه]

۵. مقدمه کتاب ز-ح

بخش یکم: جغرافیای تاریخی

۱. جاده لاچورد (کارس) ۲۴-۳
- (۱). تمدن سیلک ۸-۳
- (۲). شهر کاشی ۱۰-۸
- (۳). قوم کاشی ۱۵-۱۰
- (۴). ظهور کاسی ۲۲-۱۵
- (۵). افول کاسی ۲۴-۲۲
۲. نامجاهای میانرودانی ۵۴-۲۵
۳. نامجاهای قوم کاشی ۶۹-۵۵
- (۱). کار کاشی ۶۱-۵۵
- (۲). میناشهر ۶۷-۶۱
- (۳). مستدرکات ۶۹-۶۷
۴. نامجاهای «ماد» (ماه) ۹۹-۷۱
- (۱). گونه‌های واژه‌ی «ماد» ۷۵-۷۳
- (۲). در نویکنده‌های آشوری ۷۷-۷۵
- (۳). در «اوستا» و «تورات» ۷۷

۴. در نویکنده‌های هخامنشی ۷۸
۵. در نزد یونانیان ۷۸
۶. در زمان اشکانیان ۸۴-۸۰
۷. در زمان ساسانیان ۸۷-۸۴
۸. در دوره اسلامی ۹۹-۸۷
- ماه بصره و ماه کوفه ۸۹
- جاهای ماه‌وند ۹۱
- ماه ماهات ۹۵
- ستدراک ۹۸
۵. «نسا»های باستان ۱۲۴-۱۰۱
- الف) منابع قدیم ۱۰۲-۱۰۱
- ب) وجه تسمیه ۱۰۴-۱۰۲
- ج) امکنه مذکور ۱۲۴-۱۰۴
- I. در مادستان ۱۱۵-۱۰۵
- II. در فارس ۱۱۸-۱۱۵
- III. در خراسان ۱۲۳-۱۱۸
- پیوست ۱۲۴-۱۲۳
۶. ری مغان و نامجای تهران ۱۵۰-۱۲۵
- یکم: ری مغانی ۱۴۰-۱۲۵
- دوم: طهران - شمیران ۱۵۰-۱۴۰
۷. نامجاهای «یاسوج» و «گیلویه» ۱۶۴-۱۵۱
۸. «بلاشگرد»های ایران ۱۷۰-۱۶۵
۹. نامجای طوس و طیسفون ۱۸۵-۱۷۱
۱. نام جای طوس ۱۷۹-۱۷۲
۲. طایران طوس ۱۸۲-۱۷۹
۳. طیسفون (مدائن) ۱۸۵-۱۸۲

۱۰. دیوار تمیشه گرگان	۱۸۷-۱۹۱
-----------------------	---------

بخش دوم: خاندان ها و رجال

۱۱. قبیله «مغان» ماد	۱۹۵-۲۱۲
۱۲. ساگارتی، قبیله هفتم ماد	۲۱۳-۲۲۷
۱۳. مسمغان دماوند (ری)	۲۲۹-۲۳۹
۱۴. خاندان شاهیه خوارزم	۲۴۱-۲۹۳
الف) سابقه مطالعات	۲۴۱-۲۴۳
ب). سرزمین خوارزم	۲۴۴-۲۴۷
ج). آل افرازم (عراق)	۲۴۷-۲۶۲
د). آل مأمون (گرگان)	۲۶۳-۲۷۲
ه). آل فریغون (جوزجان)	۲۸۲-۲۸۸
و). ابن فریغون	۲۸۸-۲۹۱
ز). مستدرکات	۲۹۱-۲۹۳
۱۵. سلمان فارسی (حکیم)	۲۹۵-۳۰۲
۱۶. آذین بن هرمزان	۳۰۳-۳۰۵
۱۷. امیران (عجلی) کرجی	۳۰۷-۳۰۹
۱۸. حسنویگان (کرد) برزکانی	۳۱۱-۳۱۸
۱۹. آل حسول همدان	۳۱۹-۳۲۶
۲۰. سادات (علوی) ایران	۳۲۷-۳۳۹
— درآمد	۳۲۷-۳۲۹
— سادات حسنی	۳۳۰-۳۳۱
— سادات حسینی	۳۳۱-۳۳۴
— سادات خدشاهی	۳۳۵

- ۳۳۵ سادات دینور
- ۳۳۷-۳۳۶ سادات رضوی
- ۳۳۸-۳۳۷ سادات شجریان
- ۳۳۹-۳۳۸ سادات گلستانه
- ۳۳۹ سادات موسوی
- ۳۴۴-۳۴۱ ۲۱. ابن طباطباهای (دهگانه) علوی
- ۳۵۰-۳۴۵ ۲۲. خانان ک کی گیلی
- ۳۶۳-۳۵۱ ۲۳. خاندان فیروزان اشکوری
- ۳۷۶-۳۶۵ ۲۴. وزیران (رگزی) سلاجقه
- ۳۸۹-۳۷۷ ۲۵. شیوخ «بلیانی» نازون

بخش سوم: نگاره‌های تاریخی

- ۴۰۰-۳۹۳ ۲۶. گفتگو (- تاریخ نظری)
- ۴۱۰-۴۰۱ ۲۷. زرین کوب در ترازو (نقد و نظر)
- ۴۱۴-۴۱۱ ۲۸. آریانپور و نظریه تاریخ
- ۴۱۸-۴۱۵ ۲۹. زمینه اجتماعی نوزایی
- ۴۱۰-۴۱۹ ۳۰. تبارشناسی در ایران
- ۴۲۰-۴۱۹ (۱). تمهید و تعریف
- ۴۳۵-۴۲۰ (۲). مبادی و اختصاص
- ۴۵۴-۴۳۶ (۳). مقولات و مصطلحات
- ۴۵۸-۴۵۴ (۴). منابع و مشجرات
- ۴۷۵-۴۵۸ (۵). واژگان سنجشی
- ۴۸۰-۴۷۵ - پیوست‌ها

بخش چهارم: برخی تاریخنگاران

۳۱. کتاب «المسامره» بیرونی ۴۸۸-۴۸۳
۳۲. مسکویه «گنجور» رازی ۴۹۸-۴۸۹
۳۳. ابوعلی کاتب همدانی ۵۲۸-۴۹۹
- الف. احوال ۵۱۰-۴۹۹
- ب. آثار ۵۲۷-۵۱۰
- ۱- کتاب همدان ۵۱۶-۵۱۲
- از: مجمل التواریخ ۵۱۴
- از: تاریخ قم ۵۱۵
- ۲- الاثر ط الکتابیه ۵۲۷-۵۱۶
- ج. استدرات ۵۲۸-۵۲۷
۳۴. خاندان «شیرویه» ۵۴۴-۵۲۹
- درآمد ۵۳۱-۵۲۹
- I. ابوشجاع شیرویه ۵۴۰-۵۳۱
- (- احوال - آثار) ۵۳۱
- II. زین الدین شهردار ۵۴۲-۵۴۰
- III. فخر الدوله شیرویه ۵۴۲
- IV. ابومسلم احمد ۵۴۴-۵۴۳
۳۵. ابن همدانی مورخ ۵۵۳-۵۴۵
- الف. احوال ۵۴۷-۵۴۶
- ب. آثار ۵۵۳-۵۴۷
۳۶. ابن شادی اسدآبادی ۵۶۴-۵۵۵
۳۷. تاریخنگاری رشیدالدین همدانی ۵۸۳-۵۶۵
- I. پیوستها ۵۷۳-۵۷۲
- II. تکمله (- زمینه تاریخ نظری...) ۵۸۳-۵۷۴
- (۱). نگره های کلی ۵۷۸-۵۷۵

۲. ماهیت اصلاحات غازان ۵۷۸-۵۸۰
۳. ایلخانان آخری ۵۸۰-۵۸۲
- خلاصه و نتیجه ۵۸۲-۵۸۳
۳۸. طوسی و طرسوسی (ترشیزی) ۵۸۵-۶۰۵
۱. اسدی طوسی ۵۸۵-۵۸۸
۲. طرطوسی چیست ۵۸۸-۵۹۸
- * رهم طوسی و ۵۹۸-۶۰۰
- ابومسلم نامه ۶۰۰-۶۰۵
۳۹. استاد بارتون و ایران ۶۰۷-۶۴۷
- الف. احوال ۶۰۸-۶۱۲
- ب. آثار ۶۱۲-۶۳۱
- I. کلیات ۶۱۲-۶۱۴
- II. شرق شناسی ۶۱۴-۶۲۲
- III. ایران شناسی ۶۲۲-۶۳۱
- ج. آراء ۶۳۱-۶۴۷
- I. نگرش تاریخی ۶۳۱-۶۳۴
- II. درباره مشرق ۶۳۴-۶۳۶
- III. درباره ایران ۶۳۷-۶۴۷
۴۰. تاریخنگار اندیشمند معاصر (امیرمهدی بدیع) ۶۴۹-۶۶۴
- الف. احوال ۶۴۹-۶۵۲
- ب. آثار ۶۵۲-۶۵۶
- ج. اوصاف ۶۵۶-۶۶۲
- جنبه معرفتی ۶۵۷
- جنبه فلسفی ۶۵۸
- تاریخنگاری ۶۵۹
- * پیوست ها ۶۶۲-۶۶۴

بخش پنجم: تاریخ سیاسی

۴۱. پیوند ایران با اندلس ۶۷۸-۶۶۷
۴۲. بنی اسرائیل یا آل یعقوب ۶۹۴-۶۷۹
۴۳. عاشورا از دیدگاه تاریخی ۷۳۲-۶۹۵
۱. تقویم ۶۹۸-۶۹۶
۲. واقعیت ۷۰۳-۶۹۸
۳. اساطیر ۷۰۹-۷۰۳
۴. رازدی ۷۱۹-۷۱۰
۵. راداری ۷۳۰-۷۱۹
۴۴. حقیقت بزرگ صافین ۷۷۶-۷۳۳
- (۱). تمهید ۷۴۸-۷۳۷
- (۲). تبیین ۷۵۸-۷۴۸
- (۳). تحلیل ۷۷۵-۷۵۸
۴۵. جنبش دیلمیان ۷۸۴-۷۷۷
۴۶. علاءالدوله‌های علوی ۷۸۸-۷۸۵
- الف). علویان همدان ۷۸۵
- ب). شریفان همدان ۷۸۶
- ج). علاءالدوله‌ها ۷۸۷
۴۷. عراق عجم در عهد ایلخانان ۸۴۶-۷۸۹
- الف). دوره ایلخانان پسینی ۸۲۱-۷۹۰
- سلطان محمود غازان خان ۸۰۷-۷۹۷
- سلطان محمد خدابنده اولجایتو ۸۱۳-۸۰۷
- سلطان ابوسعید بهادرخان ۸۲۱-۸۱۳
- ب). چوپانیان ۸۲۷-۸۲۱
- ج). جلایریان ۸۳۹-۸۲۷
- استنتاج و استدراک ۸۴۵-۸۴۰

۴۸. صوفی‌کشان وحید بهبهانی ۸۵۲-۸۴۷
۴۹. داستان «جمهوری» همدان ۸۵۸-۸۵۳
۵۰. تکامل سیاسی انقلاب ۹۳۹-۸۵۹
- . فهرست مطالب (ص ۸۶۱-۸۶۲)
۵. نمایگان ۹۴۱
۱. نامنامه (اعلام اشخاص و آموکته و نسبتها) ۹۴۳
۲. اژه‌نامه (موضوعات و مصطلحات و کتب) ۱۰۰۵

www.ketab.ir

به نام خدا

ای بُرده دلم به غمزه، جان نیز ببر
بردی دل و دین، نام و نشان نیز ببر
گر هیچ «اثر» بماند از من به جهان
تاخیر روا مدار، آن نیز ببر

[عین القضاة همدانی]

مقدمه کتاب

در مختصر حَسَبِ حال اینجانب آمده است که تا سال ۱۳۸۵، بیش از ۴۰۰ عنوان اثر بدین خامه طبع و نشر شده، که عبارت است از ۴۰ کتاب، ۷۰ رساله تحقیقی مفصل، و مابقی گفتارهای بلند و کوتاه در دائره المعارف‌ها و نشریات معتبر است.

این مقدار «نوشتجات» تاکنون (سال ۱۳۸۷) حاصل تقریباً پنجاه سال نویسندگی است، که از جمله آنها در این آخر عمری ۱۷۰ رساله و مقاله بلند برای «مجموعه مقالات» خودگزین کردم، و آنها را مطابق با اصول طبقه‌بندی موضوعی در پنج جلد تدوین نمودم؛ پس بر هر مجلد موضوعی عنوان

«ماتیکان» - یعنی: «مجموعه آثار یا مقالات» نهادم^{*}، از این قرار:

- . ماتیکان فلسفی (بیست گفتار درباره حکمت و عرفان).
 - . ماتیکان علمی (سی گفتار در تاریخ علم ایران).
 - . ماتیکان فرهنگی (سی گفتار در فرهنگ و ادب).
 - . ماتیکان کتابگزاری (چهل گفتار در بررسی و نقد کتاب).
 - . ماتیکان تاریخی (پنجاه گفتار درباره مسائل تاریخی) که این مجموعه شامل ۵ بخش است: (۱). جغرافیای تاریخی، (۲). خاندان‌ها و رجال، (۳). نگره‌های تاریخ، (۴). برخی تاریخنگاران، (۵). تاریخ سیاسی.
- اینک، از جمله پنج مجلد مزبور، مجموعه مقالات (= ماتیکان) تاریخی، تقدیم حضور علاقه‌مندان به این رشته از معرفت می‌شود.

پ. اذکائی (سپیتمان)

همدان

WWW.AzKaei_Parviz_Spitman.com

Email: Pazkaei@yahoo.com

*. «ماتیکان» واژه‌ای است پهلوی (مانند: ماتیکان هزار داتستان، ماتیکان مینوی خرد، و ...) در فارسی میانه دقیقاً به معنای «مواد و مصالح، اصول آسناد، متون موقت» (ثبت و ضبطها / نوشتجات) و «مجموعه مقالات» (برابر با Opera Minora یا Collection / Mélanges) که در مقدمه کتاب «ماتیکان عین القضاات همدانی» (۱۳۸۱) ریشه‌شناسی و پیشینه کاربرد آن را فراموده‌ام، امروزه دیده می‌شود که کمابیش تداول یافته است.